

Grzegorz Ślusarz

Uniwersytet Rzeszowski

STRATEGICZNE PRIORYTETY ROZWOJU OBSZARÓW WIEJSKICH A ZRÓWNOWAŻONE WYKORZYSTANIE ICH POTENCJAŁU

STRATEGIC PRIORITIES FOR DEVELOPMENT OF RURAL AREAS AND SUSTAINABLE EXPLOITATION OF THEIR POTENTIAL

Słowa kluczowe: strategie rozwoju, stymulowanie rozwoju, rozwój zrównoważony, potencjał endogeniczny

Key words: development strategies, development strategies, growth stimulation, sustainable development, endogenous potential

JEL codes: Q01, R11, R38

Abstrakt. Celem opracowania jest ocena skuteczności realizacji priorytetów rozwojowych zakładanych w regionalnych dokumentach strategicznych dla rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Badania ograniczono do regionu Podkarpacia charakteryzującego się najniższym w kraju wskaźnikiem urbanizacji. Obszary wiejskie i rolnictwo były traktowane priorytetowo w regionalnych strategiach rozwoju od samego początku ich budowania tj. od końca lat 90. XX wieku. Powszechnie zakładano w nich istotne zmiany strukturalne, prowadzące do poprawy wykorzystania zasobów tych obszarów. Zakładane cele zostały w ograniczonym stopniu zrealizowane, przez co potencjał endogeniczny rolnictwa i obszarów wiejskich regionu jest ciągle niedostatecznie wykorzystywany w rozwoju społeczno-gospodarczym i nie przyczynia się do podnoszenia konkurencyjności regionu. Świadczy o tym m.in. ciągle wysoka stopa bezrobocia występująca na obszarach wiejskich, duże rozdrobnienie gospodarstw i mała ich średnia powierzchnia, duże spadki w pogłowia zwierząt oraz słaby rozwój sektora MSP. W rzeczywistości oznacza to, że w ograniczonym stopniu realizowane są również priorytety związane z rozwojem zrównoważonym, co nie przyczynia się do poprawy spójności regionu.

Wstęp

Duża zmienność otoczenia towarzysząca współczesnym procesom rozwoju społeczno-gospodarczego musi skłaniać do podejmowania działań ograniczających ryzyko i niepewność. Dotyczy to również jednostek terytorialnych, których rozwój społeczno-gospodarczego jest procesem bardzo złożonym, a dodatkowo trudnym do jednoznacznego zdefiniowania, jak i do oceny (pomiaru). Tym samym jest on trudny do stymulowania przez jednostki odpowiedzialne za ten rozwój. Jednym z podstawowych narzędzi wykorzystywanych w stymulowaniu rozwoju, zarządzaniu nim, będącym w dyspozycji samorządu odpowiedzialnego za ten rozwój są strategie rozwoju. Średniookresowe strategie rozwoju społeczno-gospodarczego województwa są uznawane za dokument najwyższej wagi we wszystkich edycjach ustawy dotyczącej polityki rozwoju [Szlachta 2013], a samorząd województwa za najważniejszy podmiot polityki regionalnej [Ślusarz 2007]. Istotę strategii najogólniej można ująć jako autonomiczne cele i sposoby działania podmiotu strategii związane z kluczowymi decyzjami dotyczącymi przyszłości, umożliwiającymi jego „najdoskonalsze dopasowanie” do otoczenia [Ślusarz, Pukała 2014]. Zatem trafny wybór celów strategicznych (priorytetów rozwoju) oraz skuteczna ich realizacja stanowią w dużym stopniu o sukcesie bądź niepowodzeniu procesów zachodzących w sferze realnej danej jednostki terytorialnej.

Może się wydawać, że autonomia podmiotu strategii w wyznaczaniu celów, wynikająca z istoty strategii, to ważny atut – atrybut gwarantujący skuteczność działania. Jednak w przypadku jednostek samorządu terytorialnego (JST) okazuje się, że jest to równocześnie słaba strona zarządzania strategicznego realizowanego przez nie. Słabość ta wynika z faktu, że samorząd odpowiada za rozwój terytorium w obrębie którego funkcjonuje wiele niezależnych podmiotów, realizujących

swoje autonomiczne cele, nie zawsze spójne z priorytetami rozwoju danej jednostki terytorialnej. Ponadto dodatkowe ograniczenia wynikają z ustawowych obowiązków poszczególnych szczebli samorządu, jak również z samej struktury samorządu w Polsce opartej na zasadzie subsydiarności, co przy dużej autonomii samorządu lokalnego często nie sprzyja realizacji celów strategii regionalnych na poziomie lokalnym. Jeżeli do tego dodać, że wyznaczane cele strategiczne na poziomie regionalnym powinny być spójne z priorytetami wielu dokumentów strategicznych przyjętych na poziomie krajowym lub Unii Europejskiej (UE) [Szlachta 2013, Miszczuk 2014, Ślusarz 2007], narzucającymi określone priorytety podmiotom opracowującym strategie, to otrzymuje się obraz złożoności problemu.

W kontekście wyzwań strategicznych rodzi się zasadnicze pytanie, jak wykorzystywany jest endogeniczny potencjał danego terytorium w aspekcie tworzenia konkurencyjnej przestrzeni, w obrębie której realizowany będzie zrównoważony rozwój. Pytanie to nabiera szczególnego znaczenia w warunkach globalizacji i procesów integracji, gdyż konkurowanie regionów staje się obecnie kluczowym wyzwaniem istotnym z punktu widzenia atrakcyjności lokalizacji inwestycji, przyciągania kapitału społecznego, co w rezultacie przekłada się na wzrost gospodarczy i szeroko rozumianą jakość życia. Cechy konkurencyjności nie są przestrzennie uniwersalne, dlatego strategie rozwoju regionów powinny uwzględniać istniejący potencjał, a działania z nich wynikające powinny być dostosowane do specyfiki regionu, jego typu [Gawlikowska-Hueckel 2014]. Jest to szczególnie istotne w odniesieniu do obszarów słabo zurbanizowanych, mało atrakcyjnych dla inwestorów.

Celem pracy jest próba oceny skuteczności realizacji celów strategicznych zakładanych dla obszarów wiejskich w regionalnych strategiach. Stanowi to podstawę do oceny wykorzystania endogenicznych zasobów regionu w realizacji podstawowego i nadrzędnego priorytetu, którym jest rozwój zrównoważony, prowadzący do poprawy jego spójności, a równocześnie ocena strategii jako narzędzia skutecznego zarządzania rozwojem rolnictwa i obszarami wiejskimi. Jest to przyczynek do oceny znaczenia strategii w kształtowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego regionu, ale równocześnie (pośrednio) oceny skuteczności polityki regionalnej, której instrumenty finansowe polityki spójności stanowią jedno z podstawowych źródeł finansowania celów regionalnych strategii.

Material i metodyka badań

Zakres badań ograniczono do regionu Podkarpacia charakteryzującego się najniższym w kraju poziomem urbanizacji. Dodatkowo, w analizie zwrócono uwagę na powiaty regionu o dominującym udziale ludności zamieszkującej obszary wiejskie – powyżej 85%. Takim wskaźnikiem w 2015 roku charakteryzowało się pięć powiatów: brzozowski, kolbuszowski, krośnieński, strzyżowski i przemyski (tab. 1). Założono hipotezę, że obszary wiejskie i rolnictwo są traktowane priorytetowo w regionalnych strategiach rozwoju od samego początku ich budowania, tj. od końca lat 90. XX wieku. Pomimo tego, potencjał endogeniczny rolnictwa i obszarów wiejskich jest ciągle niedostatecznie wykorzystywany w kształtowaniu rozwoju społeczno-gospodarczego tych obszarów, w kształtowaniu ich zrównoważonego rozwoju i podnoszeniu konkurencyjności.

Wyniki badań

W warunkach rynkowych struktura gospodarki i jej zdolności dostosowawcze do zmian otoczenia (elastyczność struktury społeczno-gospodarczej) decydują tak o konkurencyjności regionu, jak i o jego zdolności do konkurowania. Elastyczność struktury społeczno-gospodarczej kształtowana jest przez wszystkie jej składowe, w tym również związane z rolnictwem i obszarami wiejskimi. Rolnictwo stanowi ważny element struktury gospodarczej regionów słabo zurbanizowanych.

Pełne członkostwo Polski w UE w zasadniczy sposób zmieniło uwarunkowania funkcjonowania rolnictwa. Znalazło się ono w obszarze jednolitego rynku europejskiego. Skutkiem tego nastąpiła

Tabela 1. Wybrane wskaźniki charakteryzujące realizację celów strategicznych Podkarpacia
Table 1. Selected indicators illustrated Podkarpacie strategic goals realization

Wyszczególnienie/ Specification	Udział ludności wiejskiej/ Share of rural population [%]		Podmioty wpisane do rejestru na 1000 ludności/ The entities registered per 1000 population		Dynamika/ Changes	Udział gospodarstw 1-5 ha w strukturze gospodarstw rolnych/Share of farms 1-5 ha in the structure of farms	Średnia powierzchnia gospodarstwa/ Average of area of fram [ha]	Stopa bezrobocia rejestrowanego/ Registered unemployment rate
	2004	2015	2004	2015	2004 = 100%	2010	2010	2015
Podkarpackie	59,5	58,7	67	78	116,7	81,5	5,15	13,2
Średnia dla powiatów/ Average for counties*	89,42	89,48	49,2	60,2	123,16	84,28	4,672	17,1
Powiaty/Counties:								
Bieszczadzki	57,1	57,7	93	97	105	53,2	12,85	19,5
Brzozowski	88,1	88,6	49	57	117,6	91,8	3,59	20,7
Jasielski	67,2	67,4	59	70	117,9	90,2	3,91	15,2
Krośnieński	87,9	88,0	58	68	117	90,1	3,91	14,1
Sanocki	52,8	54,4	66	73	110	76,6	6,86	9,9
Leski	78,0	79,1	93	110	117,8	74,4	6,68	20,8
Miasto Krosno	0	0	106	121	114,2	91	5,58	5,9
Jarosławski	62,3	60,9	64	71	109,9	73,6	6,5	15,7
Lubaczowski	65,7	65,6	44	57	128,9	60,9	7,85	13,9
Przemyski	100	100	46	55	121,4	77	6,69	17,7
Przeworski	73,3	73,4	46	58	127,7	76,9	5,22	16,7
Miasto Przemyśl	0	0	95	100	104,9	84,2	5,7	15,1
Kolbuszowski	85,1	85,2	46	58	125,2	74	5,09	13,2
Łańcucki	76,7	77,8	66	73	111,1	89,7	6,53	15,2
Ropczycko-sędziszowski	68,8	68,5	53	68	127,6	84	4,61	17,1
Rzeszowski	88,2	83,1	59	70	118,6	88,9	3,92	13,1
Strzyżowski	86,0	85,6	47	63	134,6	88,5	4,08	20,2
Miasto Rzeszów	0	0	117	138	117,8	89,3	3,82	7,3
Dębicki	61,0	60,1	55	69	125,8	81,6	4,63	11,1
Leżajski	70,3	71,1	51	61	119,6	82,5	4,86	17,3
Mielecki	51,8	51,9	67	78	116,1	74,5	5,06	10,8
Niżański	64,4	64,8	51	62	120,7	75,5	5,22	20,0
Stałowowski	39,4	38,9	77	83	107,8	86,8	4,44	9,7
Tarnobrzeski	76,1	76,1	60	63	105	86,4	4,78	11,1
Miasto Tarnobrzeg	0	0	108	103	94,9	91,9	3,09	13,3

* średnie dla powiatów, w których odsetek ludności wiejskiej przekracza 85%/Average for the counties where the percentage of rural population exceeds 85%; – badane powiaty/searched counties

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Roczników statystycznych 2004- 2015

Source: own study based Roczniki statystyczne 2004- 2015

większa otwartość gospodarki i konkurencja na rynku, co dla rolnictwa oraz z nim związanych podmiotów oznaczało konieczność sprostania wyzwaniom z tego płynącym, które były trudne zwłaszcza dla regionów słabo zurbanizowanych. Szczególnym tego przypadkiem jest Podkarpacie, które na tle kraju już w okresie przechodzenia od gospodarki planowej do rynkowej odznaczało się znacznie gorszymi parametrami strukturalnymi w odniesieniu do rolnictwa i obszarów wiejskich. Odzwierciedleniem tego były m.in.: duża liczba zatrudnionych w rolnictwie, wysoki odsetek osób zamieszkujących obszary wiejskie, niekorzystna struktura obszarowa gospodarstw i mała średnia ich powierzchnia. Było to przyczyną wielu problemów, które znajdowały odzwierciedlenie w diagnozach przygotowywanych dla potrzeb najpierw budowy, a potem aktualizacji strategii rozwoju. Ich rozwiązania poszukiwano w priorytetach przyjmowanych dla rolnictwa i obszarów wiejskich w regionalnej strategii rozwoju. W pierwszym takim dokumencie opracowanym dla Podkarpacia na lata 2000-2006 przyjęto następujące priorytety dla obszarów wiejskich i rolnictwa:

- cel I „Rozwój alternatywnych źródeł dochodu na obszarach wiejskich, w warunkach zrównoważonego rozwoju”,
- cel II „Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych”.

Tak sformułowane cele zostały uzupełnione w 2005 roku o dodatkowy cel III „Odnowa wsi i modernizacja przestrzeni wiejskiej”.

Realizacji tych celów przypisano kierunki działań, m.in. takie jak: tworzenie warunków do podejmowania działalności gospodarczej przez rozwój infrastruktury technicznej i społecznej; zapobieganie degradacji środowiska; upowszechnianie metod produkcji rolniczej przyjaznych dla środowiska; poprawa struktury obszarowej gospodarstw w celu uzyskania wielkości gospodarstwa rolnego zapewniającego wysoką efektywność; unowocześnienie produkcji przez modernizację gospodarstw, postęp biologiczny, sprawną dystrybucję zaopatrzenia, przetwórstwa i usług, integrację społeczności lokalnych; zaspokojenie potrzeb społecznych i kulturalnych; zachowanie dziedzictwa kulturowego; podniesienie standardu życia i pracy na wsi; modernizację przestrzeni wiejskiej [Ślusarz 2007, ZWP 2000]. Jak widać z powyższego kierunki zaplanowanych działań mające doprowadzić do realizacji założonych celów odnosiły się do wszystkich głównych, mających charakter strukturalny, złożony problemów obszarów wiejskich Podkarpacia. Wskazywało to na potrzebę długotrwałych, systemowych działań umożliwiających ich skuteczne rozwiązanie.

W praktyce okazało się, że w trakcie realizacji tej strategii, w obliczu zbliżającego się kolejnego okresu budżetowego w UE (2007-2013), dokonano jej aktualizacji w dokumencie *Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2006-2020*. W ramach pola strategicznego „Obszary wiejskie i rolnictwo przyjęto cel strategiczny – Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich sprzyjający powstawaniu rentownych gospodarstw rolnych oraz kreowaniu pozarolniczych źródeł dochodów”, którego realizacji miały służyć następujące priorytety:

1. „Rozwój pozarolniczych form działalności gospodarczej w warunkach zrównoważonego rozwoju”,
2. „Odnowa wsi oraz modernizacja przestrzeni wiejskiej”,
3. „Wzrost konkurencyjności gospodarstw rolnych”,
4. „Rozwój rynku rolnego” [ZWP 2006].

Strategia i priorytety w niej zakładane, ze swojej istoty powinny stanowić ważne narzędzie stymulowania procesu rozwoju, uwzględniającego obiektywne jego uwarunkowania wewnętrzne i zewnętrzne, a więc narzędzie skutecznego zarządzania rozwojem jednostki terytorialnej. Oceńając realizację priorytetów dla obszarów wiejskich i rolnictwa w kolejnych wersjach strategii Podkarpacia można stwierdzić, że sformułowane cele jednoznacznie wskazywały kierunki tak potrzebnych zmian strukturalnych. Jednak ich realizacja nie do końca znalazła potwierdzenie w sferze realnej. Świadczą o tym choćby wskaźniki dotyczące struktury obszarowej gospodarstw, ich średniej powierzchni czy struktury użytkowania ziemi. Średnia powierzchnia gospodarstwa (użytków rolnych) w latach 2002-2013 wzrosła z 3,82 do zaledwie 4,48 ha, przy średniej krajowej 9,76 ha. Dodać należy nie jest to efektem istotnych zmian w strukturze gospodarstw, lecz przede wszystkim efektem pogłębiania się dysproporcji – powstanie nielicznych bardzo dużych gospodarstw.

darstw, przy niewielkich zmianach w dominującej w strukturze grupie gospodarstw małych – do 5 ha [Ślusarz, Cierpień-Wolan 2014]. Grupa tych małych gospodarstw, w większości ekstensywnych ma ograniczone możliwości sprostania konkurencji występującej na rynku. Efektem tego jest przewaga w regionie gospodarstw produkujących na własne potrzeby, duży odsetek gruntów ugorowanych oraz drastyczne załamanie produkcji zwierzęcej, której odzwierciedleniem jest spadek pogłowia krów w latach 2000-2014 o ponad 70% [Ślusarz 2015]. Jest to szczególnie odczuwalne w powiatach o najwyższym udziale ludności zamieszkującej obszary wiejskie, gdzie najwięcej osób związanych jest ciągle z gospodarstwem rolnym, a równocześnie średnia gospodarstwa jest mniejsza od średniej w regionie (tab. 1). Skutkiem tego staje się niepełne wykorzystanie zarówno potencjału przyrodniczego – zasobów ziemi, jak i zasobów ludzkich, dla których małe gospodarstwo nie daje możliwości utrzymania się z produkcji. Równocześnie samo posiadanie takiego gospodarstwa ogranicza dostęp do wielu świadczeń zewnętrznych. Z małymi gospodarstwami wiąże się ponadto problem bezrobocia ukrytego, ograniczonego dostęp do opieki społecznej, zasiłków dla bezrobotnych, jak również jedna z barier zmian strukturalnych – ograniczony obrót ziemią w sytuacji możliwości uzyskania dopłat bezpośrednich. Jednocześnie na tych obszarach słabo rozwinięta jest pozarolnicza działalność gospodarcza, czego wyrazem jest niskie nasycenie podmiotami gospodarczymi w przeliczeniu na 1000 mieszkańców – 60,2 podmioty, przy analogicznej wielkości dla regionu wynoszącej 78 (jedna z najniższych w kraju). Wskaźnik ten w omawianych powiatach jest niższy dla regionu, pomimo wyższej dynamiki tych podmiotów w ostatnich (tab. 1). Konsekwencją tego są problemy związane z występującym – rejestrowanym wysokim bezrobociem (tab. 1), ale i ukrytym. Można stwierdzić, że najistotniejsze cele strategii regionu w latach 2000-2015 w odniesieniu do rolnictwa i obszarów wiejskich nie zostały w pełni zrealizowane. Zasadnicze problemy strukturalne są ciągle aktualne, a endogeniczne zasoby są wykorzystywane w ograniczony stopniu. Pod znakiem zapytania stawia to zarówno realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju, jak i poprawę spójności regionu. Tak więc strategia nie był narzędziem skutecznego zarządzania i stymulowania rozwoju obszarów wiejskich w kierunku poprawy wykorzystania ich endogenicznego potencjału.

Ograniczona skuteczność realizacji celów strategii regionalnych jest równoznaczne z niską skutecznością realizowanej polityki spójności. Takie wnioskowanie jest uprawnione, gdyż strategię regionalną w Polsce powstawały niejako w cieniu polityki spójności, traktowanej jako uniwersalne odniesienie dla poszczególnych strategii wojewódzkich [Szlachta 2013]. Realizacja celów polityki spójności oparta o strategię regionalną przygotowane dla tak zróżnicowanych regionów oraz przy braku uniwersalnych wytycznych dotyczących programowania społeczno-gospodarczego, z góry skazana była na niepowodzenie, co potwierdziła analiza wskaźników odnoszących się do oceny realizacji wybranych celów w regionie. Stąd też u progu nowej perspektywy finansowej UE (2014-2020) oraz zmiany paradygmatu polityki regionalnej, podjęto próbę wyeliminowania słabości dotychczasowych strategii. Wiązało się to zarówno z uporządkowaniem krajowych dokumentów strategicznych, jak i z próbą uporządkowania metodologicznego przygotowywanych dokumentów. Podstawą tego był przewodnik wydany przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego zatytułowany *Aktualizacja strategii rozwoju województw z uwzględnieniem uwarunkowań krajowych i unijnych* [Miszczyk 2014]. Aktualne strategię regionalne, określane mianem strategii III generacji, mają nie tylko bardziej kompleksowy charakter ale również rozbudowany zakres wymiaru terytorialnego, czego odzwierciedleniem jest wprowadzenie do strategii obszarów strategicznej interwencji (OSJ) rozpatrywanych w kategoriach szans rozwojowych lub problemów do rozwiązania [Szlachta 2013]. W aktualnej *Strategii rozwoju województwa – Podkarpackie 2020*, przyjęto jeden cel generalny – efektywne wykorzystanie zasobów wewnętrznych i zewnętrznych dla zrównoważonego i inteligentnego rozwoju społeczno-gospodarczego drogą do poprawy jakości życia mieszkańców, który jest realizowany przez cztery dziedziny działań strategicznych i w ich ramach czternaście priorytetów obejmujących również rolnictwo i obszary wiejskie [SWP 2020]. Obszary wiejskie w aktualnej strategii nie stanowią oddzielnego pola strategicznego. Najważniejsze priorytety związane z rolnictwem i obszarami wiejskimi zawarte zostały w poszczególnych dziedzinach:

1. „Konkurencyjna innowacyjna gospodarka”, priorytet 1.4. „Rolnictwo”, cel – rozwijanie kreatywnych przewag regionu na podstawie kreatywnych specjalizacji jako przejaw budowania konkurencyjności (poprawa konkurencyjności sektora rolno-spożywczego);
2. „Sieć osadnicza”, priorytet 3.4. „Funkcje obszarów wiejskich”, cel – poprawa spójności funkcjonalno-przestrzennej jako element budowania potencjału rozwojowego (obszary wiejskie – wysoka jakość przestrzeni do zamieszkania, pracy i wypoczynku);
3. „Środowisko i energetyka”, priorytet 4.2. „Ochrona środowiska”, cel – racjonalne i efektywne wykorzystanie zasobów z poszanowaniem środowiska naturalnego (osiągnięcie i utrzymanie dobrego stanu środowiska oraz zachowanie różnorodności poprzez zrównoważony rozwój województwa).

Obszarów wiejskich dotyczą również priorytety drugiej dziedziny działań strategicznych „Kapitał ludzki i społeczny”, choć w zapisach strategii nie wyeksponuje się obszarów wiejskich. Istotną zmianą w obecnie przygotowanych strategiach są mierniki pozwalające ocenić skuteczność osiągania założonych efektów. W odniesieniu do obszarów wiejskich i rolnictwa Podkarpacia jeden z przyjętych mierników musi budzić wątpliwości, a mianowicie przeciętna powierzchnia gospodarstwa rolnego, która ma ulec zwiększeniu z 4,5 ha (2012 rok) do 5,0 ha (2020 rok). Wskazuje to, że w zasadzie brakuje pomysłu na istotne zmiany strukturalne w rolnictwie, czyli w odniesieniu do głównego użytkownika przestrzeni. Mała powierzchnia gospodarstwa jest jedną z głównych barier rozwoju. Bez istotnych zmian w tym zakresie problemy społeczno-ekonomiczne będą się pogłębiały i trudne będą do osiągnięcia zakładane w strategii wskaźniki dotyczące wielkości produkcji z hektara, wydajność pracy w rolnictwie i niewiele przyniosą planowane prace scaleniowe.

Podsumowanie

Dotychczasowe doświadczenia związane z realizacją strategii regionalnych w odniesieniu do rolnictwa i obszarów wiejskich wskazują, że poprawność metodyczna formułowania celów i sposobów ich realizacji niekoniecznie przekłada się na oczekiwane zmiany w sferze realnej. Rezultatem tego jest ograniczone wykorzystanie endogenicznego potencjału regionu, co nie sprzyja realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju, jak i poprawie jego spójności. Zatem dotychczas realizowane strategie były mało skutecznym narzędziem zarządzania i stymulowania procesów rozwoju w rolnictwie i na obszarach wiejskich. Zmiany metodyczne programowania rozwoju regionalnego oraz paradygmatu polityki regionalnej znajdujące odzwierciedlenie w aktualnych strategiach regionalnych nie przyniosą oczekiwanych rezultatów bez wzmocnienia lub uruchomienia współpracy pomiędzy szczeblem lokalnym i regionalnym, bez budowy terytorialnego systemu społeczno-gospodarczego uwzględniającego duże zróżnicowanie regionu. Dla obszarów słabo zurbanizowanych niezbędne będzie wsparcie pozwalające uruchamiać potencjał rozwojowy na poziomie lokalnym. Wsparcie to powinno być ściśle związane ze strategicznymi priorytetami regionu, z realizacją jego polityki terytorialnej bazującej na specyficzności regionu. Tylko wtedy możliwy będzie rozwój zrównoważony prowadzący do poprawy spójności i konkurencyjności regionu.

Literatura

- Gawlikowska-Hueckel Krystyna, 2014. Konkurencyjność na poziomie regionalnym. [W] *Wrażliwość polskich regionów na wyzwania współczesnej gospodarki. Implikacje dla polityki regionalnej*, red. K. Gawlikowska-Hueckel, J. Szlachta, 17-28. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wolters Kluwer Business.
- Miszczuk Andrzej. 2014. „Rozwój obszarów wiejskich w regionalnych dokumentach strategicznych 2014-2020 (na przykładzie województw lubelskiego i podkarpackiego)”. *Studia KPZK PAN CLVI*: 219-243.
- SWP. 2013. *Strategii Rozwoju Województwa – Podkarpackie 2020*. Samorząd Województwa Podkarpackiego <http://umwp.podkarpackie.pl/attachments/article/2634/strategia-rozwoju-wojewodztwa-podkarpackie-2020>.

- Szlachta Jacek. 2013. „Europejskie Uwarunkowania trzeciej generacji strategii rozwoju regionalnego w Polsce – poziom województwa”. *Studia KPZK PAN CLV*: 24-40.
- Ślusarz Grzegorz. 2007. „Strategie rozwoju obszarów wiejskich w woj. podkarpackim”. *Biuletyn KPZK PAN* 234: 189-207.
- Ślusarz Grzegorz. 2015. „Koncepcja inteligentnej specjalizacji w rolnictwie i obszarach wiejskich. Dylematy i wyzwania”. *Roczniki Naukowe SERiA XVII* (6): 287-293.
- Ślusarz Grzegorz, Marek Cierpień-Wolan. 2014. „Przeobrażenia strukturalne w rolnictwie Podkarpacia w dekadzie członkostwa polski w UE”. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu* 361: 229-335.
- Ślusarz Grzegorz, Ryszard Pukała. 2014. Strategie w rozwoju obszarów cennych przyrodniczo. [W] *Przyrodnicze i społeczno-ekonomiczne uwarunkowania rozwoju obszarów przygranicznych Polski i Słowacji*, red. B. Grzebyk, A. Walenia, 40-52. Rzeszów: Wydawnictwo Oświatowe FOSZE.
- ZWP. 2000. *Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2000-2006*. Rzeszów: Zarząd Województwa Podkarpackiego.
- ZWP. 2006. *Strategia rozwoju województwa podkarpackiego na lata 2006-2020*. Rzeszów: Zarząd Województwa Podkarpackiego.

Summary

The aim of the paper was to assess the effectiveness of the implementation of development priorities adopted in the regional strategic documents for the development of agriculture and rural areas. The research was restricted to Podkarpacie, which is characterized by the lowest urbanization ratio in the country. Rural areas and agriculture have been prioritized in regional development strategies since they started to be formulated, i.e. since the late 90s of the last century. The strategies commonly assumed major structural changes, leading to improved utilization of resource associated with these areas. These objectives have been achieved to a limited extent, which resulted in the fact that the endogenous potential of agriculture and rural areas of the region is still being underutilized in the socio-economic development. This is evidenced by, among other things, still high unemployment rate in rural areas, high fragmentation of farms and their small average size, large declines in livestock and low growth in the SME sector. In fact, this means that the priorities for the sustainable development are also implemented to a limited extent.

Adres do korespondencji
dr hab. Grzegorz Ślusarz, prof. UR
Uniwersytet Rzeszowski
Katedra Polityki Gospodarczej
ul. Ćwiklińskiej 2, 35-601 Rzeszów
tel. (17) 872 16 85
e-mail: gslusarz@ur.edu.org